

प्रेरणा

Dr. Prakash b. Darure

प्रेरणा

► प्रेरणेचा अभ्यास

- (अ) सहजप्रवृत्ती दृष्टिकोन
- (ब) प्रचोदना / क्षय दृष्टिकोन
- (क) जागरण दृष्टिकोन
- (ड) प्रलोभन दृष्टिकोन
- (इ) बोधनिक दृष्टिकोन

► मानवी गरजा आणि प्रेरणा

- (अ) भूक आणि खाण्याच्या मागील प्रेरणा
- (ब) संपादनाची गरज
- (क) संलग्नतेची गरज
- (ड) प्रभुत्व / सत्तेची गरज

व्याख्या

- ▶ "कोणत्याही क्रियेला प्रारंभ करून देणारी किंवा ती क्रिया चालू ठेवण्यास प्रवृत्त करणारी आंतरिक शक्ती म्हणजे प्रेरणा होय."जे. पी. गिलफोर्ड (1968)
- ▶ "आंतरिक परिस्थितीतील ज्या विशिष्ट कारण-घटकांमुळे किंवा अवस्थांमुळे विशिष्ट ध्येयासाठी मनुष्य व इतर प्राणी कार्यप्रवृत्त होतात ती अवस्था म्हणजे प्रेरणा होय." • मॉर्गन, किंग व रॉबिन्सन (1979)
- ▶ "सार्वजनिक प्रवर्तक म्हणजे प्रेरणा होय."एन. एल. मन (1972)
- ▶ "ज्या प्रक्रियेद्वारा व्यक्तीच्या शारीरिक अथवा मानसिक गरजा किंवा इच्छा पूर्ण करण्यासाठी विविध कृती सुरू केल्या जातात, त्यांना दिशा दिली जाते व त्या क्रिया चालू ठेवल्या जातात त्या प्रक्रियेला प्रेरणा असे म्हणतात."- पेट्री (1996)

2.1 प्रेरणेचा अभ्यास(EXPLORING MOTIVATION)

(अ) सहजप्रवृत्ती दृष्टिकोन (Instinct Approaches)

- प्रेरणा या दृष्टिकोनानुसार व्यक्तीच्या वर्तनाचे मूळ जन्मजात प्रेरणांमध्ये असते. सहजप्रवृत्ती म्हणजे मानव किंवा मानवेतर प्राणी यांच्यामध्ये जैविकदृष्ट्या निर्धारित अशा जन्मजात वर्तनाचे आकृतिबंध असतात. हीच सहजप्रवृत्ती व्यक्तीच्या विशिष्ट वर्तनाला दिशा देते. उदा., लैंगिक प्रेरणा या पुनरुत्पादनाकरिता सहजच प्रतिक्रिया देतात.

(ब) प्रचोदना / क्षय दृष्टिकोन (Drive / Reduction Approaches)

- सहजप्रवृत्ती दृष्टिकोन नाकारल्यानंतर 'हल' (1943) या मानसशास्त्रज्ञाने प्रचोदना / क्षय दृष्टिकोन सिद्धान्त मांडला, हा दृष्टिकोन असे सूचित करतो की काही मूलभूत जैविक गरजांच्या अभावामुळे या प्रेरणा निर्माण होतात. जसे की, बराच वेळ पाणी मिळाले नाही की तहान ही प्रेरणा जागृत होते.

2.1 प्रेरणेचा अभ्यास(EXPLORING MOTIVATION)

(क)जागरण दृष्टिकोन (Arousal Approaches)

- जागरण दृष्टिकोन अभ्यासकांचा असा विश्वास आहे की, आपण विशिष्ट पातळीपर्यंत स्थिर ठेवण्याचा प्रयत्न करीत असतो, उद्दीपकाच्या गरजेनुसार आवेग वाढवितो किंवा कमी करीत असतो. या दृष्टिकोनानुसार प्रत्येक व्यक्तीची एक विशिष्ट पातळी ठरलेली असते. या विशिष्ट पातळीपेक्षा खूप जास्त किंवा खूप कमी ताण आल्यास व्यक्तीच्या कार्याची गुणवत्ता कमी होते.

(ड)बोधनिक दृष्टिकोन (Cognitive Approaches)

- प्रेरणेचा बोधनिक दृष्टिकोन असे सूचित करतो की प्रेरणा निर्मितीच्या मागे व्यक्तीचे विचार, अपेक्षा आणि ध्येये असतात. व्यक्तीचे विचार, अपेक्षा आणि उद्दिष्टे यांचा परिणाम म्हणजेच प्रेरणा आहे असे प्रेरणेचा बोधनिक दृष्टिकोनाचे अभ्यासक सूचित करतात. उदाहरणार्थ, एखादा विद्यार्थी पदवी मिळविण्यासाठी प्रेरित होतो तेव्हा तो विशिष्ट ध्येय ठेवून परीक्षेचा अभ्यास करतो आणि अधिक चांगल्या श्रेणीने उत्तीर्ण होण्याची अपेक्षा ठेवतो. या सर्व प्रक्रियेमागे त्याचे विचार असतात. हे विचारच त्याला प्रेरित करीत असतात

2.1 प्रेरणेचा अभ्यास(EXPLORING MOTIVATION)

(इ)प्रलोभन दृष्टिकोन (Incentive Approaches)

- ▶ प्रलोभन म्हणजे एखादी कृती करण्यासाठी व्यक्तीला त्या उद्दिष्टाकडे खेचन / अथवा ओढून घेणारा घटक होय. प्रेरणेचा प्रलोभन दृष्टिकोन असे सूचित करतो की, व्यक्तीची प्रचोदना / गरज ही बाह्य उद्दीपकांपासून निर्माण होते. अलीकडचे अभ्यासक असे मानतात की अंतर्गत गरजांकडून ढकलले (Push) जाते व पारितोषिक / बक्षीसरूपी बाह्य उद्दीपकांमळे खेचले (Pull) जाते. यातूनच प्रेरणा निर्माण होते. या दृष्टिकोनानुसार बाह्य उद्दीपकाची हवीशी अथवा आनंददायी साधनसामग्रीमळे प्रेरणा निर्माण होते. जसे की, श्रेणी, पैसा, प्रेम, अन्न, पारितोषिक, पुरस्कार किंवा लैंगिक प्रेरणा इत्यादी व्यक्तीला प्रेरित करतात. (फेस्टिंगर, 2009) बरेच मानसशास्त्रज्ञ असे समजतात की आंतरिक प्रचोदनेबरोबरचबाह्य प्रलोभन हे महत्त्वाचे असतेच. माणूस सदासर्वदा समाधान शोधत असतो. आपल्या गरजेनुसार उद्दीपकाकडे आकर्षित होत असतो. जसे की, अन्नपदार्थाकडे खेचले जाते. यामध्ये ढकलणे (Push) आणि ओढले जाणे (Pull) या क्रिया प्रतिक्रिया घडून येतात. असे जरी थोडीशी विसंगती वाटत असली तरी प्रचोदना आणि प्रलोभन हे दोन्हीही प्रत्येकाच्या प्रेरणेत वर्तनामध्ये कार्यरत असतात.

2.2 मानवी गरजा आणि प्रेरणा (HUMAN NEEDS AND MOTIVATION)

➤ अ) भूक आणि खाण्याच्या मागील प्रेरणा

(The Motivation behind Hunger and Eating)

- भुकेचे नियमनातील जैविक घटक (Biological Factors in the Regulation of Hunger)
- खाण्यातील सामाजिक घटक/खाण्यावर परिणाम करणारे सामाजिक घटक (Social Factor in Eating)
- स्थूलतेची/लठ्ठपणाची मुळं (Roots of Obesity)
- खाण्यातून निर्माण होणाऱ्या विकृती/आजार (Eating Disorders)

2.2 मानवी गरजा आणि प्रेरणा(HUMAN NEEDS AND MOTIVATION)

(ब) संपादनाची गरज (The Need for Achievement)

► संपादन प्रेरणेचे मूल्यमापन (Evaluation of Achievement Motivation)

2.2 मानवी गरजा आणि प्रेरणा(HUMAN NEEDS AND MOTIVATION)

(क) संलग्नतेची गरज (The Need for Affiliation)

► मैत्रीसाठी प्रयत्न करणे (Striving for Friendship)

2.2 मानवी गरजा आणि प्रेरणा(HUMAN NEEDS AND MOTIVATION)

(ड) प्रभुत्व / सत्तेची गरज (The Need for Power)

- इतरांवर प्रभाव टाकण्याचा प्रयत्न करणे (Striving for impact on Others)

